

УДК 378.046-021.64:[005.336.2:316.334.23]

ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Світлана Алексєєва

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
<http://orcid.org/0000-0002-8132-0465>
e-mail: sv-05@ukr.net

Ганна Сохацька

кандидат економічних наук, доцент, завідувач лабораторії професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
<http://orcid.org/0000-0003-4553-5116>
ResearcherID: D-9966-2017
Scopus Author ID: 57208621453

Реферат

Актуальність Функціонування економіки України за умов поступової інтеграції до світового економічного простору потребує новітнього підходу до підготовки кадрів, здатних приймати сучасні виклики, ефективно вирішувати професійні завдання і організувати підприємницьку діяльність відповідно до потреб ринку.

Мета: аналіз передумов формування та виявлення перспектив розвитку когнітивного компоненту підприємницької компетентності в процесі підготовки майбутніх фахівців.

Методи: самооцінювання, анкетування, графічні методи зображення статистичних даних. Статистична обробка даних здійснювалась із використанням програмних пакетів Microsoft Excel, SPSS.

Результати: досліджено передумови формування та сучасний стан системи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності. Експериментально перевірено доцільність педагогічного впливу на розвиток сформованості когнітивного компоненту підприємницької компетентності майбутніх фахівців. Визначено перспективи формування компонентів педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності.

Висновки: за результатами експериментальних досліджень встановлено необхідність посилення змістовної складової теоретичної і практичної підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності, розвитку когнітивних здібностей для опанування підприємницьких навичок, формування цілісного бачення суті та змісту підприємницької діяльності, розвитку підприємницького мислення майбутніх фахівців.

Ключові слова: підприємницька діяльність, підприємницька компетентність, педагогічна система, професійна освіта, когнітивний компонент.

Вступ. Функціонування економіки України за умов поступової інтеграції до світового економічного простору потребує переосмислення сучасних економічних реалій, нових підходів до аналізу трансформаційних процесів та підготовки компетентних фахівців, виходячи із концептуальних засад еволюції світової економіки. Це вимагає адекватного підходу до підготовки кадрів, здатних приймати сучасні виклики, ефективно вирішувати професійні завдання і організувати підприємницьку діяльність відповідно до потреб ринку.

Джерела. Питання підготовки кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності мають історичне, правове, соціально-економічне та політичне підґрунтя. Значущість для світової та національної економіки проблем розвитку малого підприємництва висвітлені у матеріалах Світового економічного форуму (WEF, 2019); аналітичних звітах Програми USAID "Лідерство в економічному врядуванні", документах ПРООН та інших міжнародних організацій, статистичних та інформаційних матеріалах щодо стану та розвитку малого і середнього підприємництва Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Правові засади процесу забезпечення розвитку підприємницької активності громадян зазначені у законах України "Про освіту" (2017), "Про професійну (професійно-технічну) освіту" (2019), «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (2013), а також Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні (2013), Національної стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" (2015), Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (2017), у Пріоритетних цілях сталого розвитку ООН до 2030 року (2015).

Окремі аспекти формування підприємницької компетентності розглядаються у працях таких сучасних науковців, як О. Белан, Ю. Білова, Л. Єршова, В. Морозова, В. Радкевич, Г. Назаренко, О. Сулаєва, В. Ткаченко, А. Чернявський та інші. Зокрема, автори визначають важливість формування комплексної педагогічної системи, яка націлена на забезпечення процесу «економічної та підприємницької підготовки молоді», ґрунтується на компетентнісному підході та формує підприємницькі компетентності відповідно до вимог ринку праці. У працях Л. Єршової компетентність визначається «як сукупності знань, навичок і особистих якостей, необхідних для вирішення широкого спектру підприємницьких задач» (Єршова, 2019). В інших працях автори пропонують розглядати підприємницьку компетентність як інтегровану психологічну якість особистості, що проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку й реалізації нових ідей та дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті.

Незважаючи на широке висвітлення проблематики у наукових дослідженнях та нормативних актах, процес формування підприємницьких компетенцій майбутніх фахівців потребує поглиблення та застосування системного підходу у дослідженні окремих складових педагогічного процесу.

Метою статті є аналіз передумов формування та виявлення перспектив розвитку когнітивного компоненту підприємницької компетентності в процесі підготовки майбутніх фахівців.

Методи: *теоретичні:* індукції та дедукції, зовнішнього та внутрішнього аналізу, синтезу, узагальнення - для дослідження умов підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців до підприємницької діяльності; *емпіричні* - методи самооцінювання; експертного оцінювання; педагогічного спостереження – для визначення рівня сформованості показників, *соціологічні:* анкетування, інтерв'ювання, тестування – для формування репрезентативної сукупності емпіричних спостережень; *математично - статистичні:* вертикального та горизонтального аналізу – для оцінки змін у структурі та динаміки показників, графоаналітичний – для наочного представлення результатів спостережень, статистичного аналізу та перевірки статистичних гіпотез - для оцінки узгодженості показників. Статистична обробка даних здійснювалась із використанням програмних пакетів Microsoft Excel, SPSS.

Результати й обговорення. Сучасні тренди ринку праці та глобальні економічні виклики стимулюють замовлення суспільства на підготовку фахівця нового типу, здатного до сприйняття та створення інновацій, організації підприємницької діяльності, успішної адаптації до мінливого непередбачуваного середовища. В цьому контексті суттєво зростає необхідність підвищення якості професійної освіти майбутніх фахівців та формування в них готовності до підприємницької діяльності.

Сучасна молодь активно сприймає підприємницькі цінності й установки. Про це свідчать результати опитування, проведеного лабораторією професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України у 2019 році. В опитуванні взяли участь 658 осіб, які є учнями Вищого професійного училища № 11 (м. Хмельницький), Вінницького центру професійно-технічної освіти переробної промисловості, Львівського вищого професійного художнього училища, Одеського вищого професійного училища торгівлі та технологій харчування, Регіонального центру професійної освіти швейного виробництва та сфери послуг Харківської області, Черкаського професійного автодорожнього ліцею.

На питання «Чи бажаєте Ви започаткувати власний бізнес і займатися підприємницькою діяльністю?» позитивно відповіли 82,22% респондентів, що становить 541 осіб; 14,29% – 94 респондентів зазначили, що цей процес їм не цікавий. Також за результатами опитування виявлено, що 61,85% (407 осіб) не мають досвіду самостійної підприємницької діяльності; 20,21% (133 осіб) – час від часу заробляють неофіційною підприємницькою діяльністю; 7,6% (50 осіб) – періодично заробляють офіційною підприємницькою діяльністю; 4,71% (31 особа) – поєднують навчання з офіційною підприємницькою діяльністю. Крім того, 27 осіб (4,1%) до вступу в заклад освіти мали досвід самостійної офіційної підприємницької діяльності.

Цікавим виявився і той факт, що підприємництво сучасна молодь пов'язує з досягненням успіху (405 респондентів, або 61,55%). Про позитивне відношення учнів до підприємництва свідчать їх відповіді щодо прагнення

здійснювати самостійну підприємницьку діяльність, зокрема 14,13% (це 93 особи) вже готові до підприємництва; 60,03% (395 особи) готові по закінченню навчання і 170 учнів (25, 84%) не готові до цього процесу.

Результати проведених досліджень свідчать про високій рівень мотивації учнів щодо започаткування власної справи та готовність брати на себе відповідальність за своє професійне майбутнє. В той же час переважна більшість учнів усвідомлює важливість набуття професійних навичок та компетентностей для досягнення успіху на ниві підприємництва, про що свідчить низький відсоток респондентів, які вважають себе повністю готовими до ведення власного бізнесу.

Одним із завдань дослідження було з'ясувати наміри учнів по закінченню училища (див. табл. 1). За результатами опитування переважна більшість учнів прагне розвиватися в обраній галузі та будувати професійну кар'єру. В той же час лише 19,15 % учнів планують відкриття власної справи за фахом та 6,53 % - готові працювати як підприємці за іншою спеціальністю.

Таблиця 1

Відповіді респондентів на питання «По закінченню училища я планую:»

Варіант відповіді	Кількість	Відсоток
Працювати за набутою спеціальністю за наймом	247	37.54%
Працювати за іншою спеціальністю за наймом	40	6.08%
Працювати за набутою спеціальністю як підприємець	126	19.15%
Працювати за іншою спеціальністю як підприємець	43	6.53%
Отримати вищу освіту за спеціальністю, близькою до спеціальності, набутої у закладі професійної (професійно-технічної) освіти	120	18.24%
Отримати вищу освіту за спеціальністю, що не співпадає з спеціальністю, набутою у закладі професійної (професійно-технічної) освіти	42	6.38%
Не збираюся ні працювати, ні навчатися	6	0.91%
Інше (служба в лавах ЗСУ і таке інше)	32	4.86%

В ході опитування визначалися потреби сучасної молоді щодо організації власної справи (табл. 2).

Таблиця 2

Результати опитування респондентів на питання «Чого Вам бракує для організації власної справи? (можна обрати декілька відповідей)»

Варіант відповіді	Кількість відповідей	Відсоток
Я достатньо поінформований (-а) і досвідчений (-а)	90	13.68%
Я достатньо поінформований (-а), але не маю належного практичного досвіду	183	27.81%
Я достатньо поінформований (-на), але не маю навичок самопрезентації на ринку праці	104	15.81%
Я достатньо поінформований (-на), але не маю необхідних ІКТ-навичок для просування своєї справи на сучасному ринку праці	80	12.16%

Я достатньо поінформований (-а) і досвідчений , але не маю стартового капіталу для відкриття власної справи	138	20.97%
Відчуваю брак правових знань	214	32.52%
Маю недостатньо психологічних знань щодо можливостей своєї особистості, важливих для успішного ведення власної справи	133	20.21%
Недостатньо обізнаний (-на) з економічними механізмами ведення малого бізнесу	248	37.69%

Результати опитування засвідчили необхідність підвищення теоретичної і практичної підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності, яка, в першу чергу, має бути зорієнтована на ведення власної справи та формування умінь використовувати нові методи господарювання. Така підготовка має забезпечувати цілісне бачення суті та змісту діяльності, сприяти розвитку підприємницького мислення і формувати уміння реалізовувати отримані знання на практиці.

Під час опитування було визначено, що на думку учнів, зміст підготовки до підприємницької діяльності має бути як окрема обов'язкова навчальна дисципліна (блок дисциплін), зокрема про це зазначили 46,35% респондентів (305 осіб); 192 особи (29,18%) вважають, що це має бути факультатив, який обирається за бажанням; 24,47% (161 особа) вважає, що підготовка з підприємницької діяльності це тільки окремі теми у змісті фахових дисциплін.

Вивчення стану підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності підтвердило необхідність оновлення змісту навчання, з оглядом на зміни, що відбуваються на ринку праці та в економіці країни. Відбір та структурування змісту підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності має здійснюватися з дотриманням основних дидактичних вимог, що забезпечують ефективність цього процесу.

В цьому контексті заслуговує на увагу програма підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності, розроблена науковими співробітниками Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Навчальна варіативна дисципліна «Основи інноваційного підприємництва» призначена для здобувачів професійної освіти, її зміст зорієнтований на поглиблення знань та формування підприємницької компетентності учнів.

Програма максимально адаптована до практичного застосування. Автори розглядають зміст, принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання вітчизняних підприємств. Певну увагу приділяють основам менеджменту, висвітленню етапів створення бізнесу в Україні, особливостям бізнес-планування та ролі маркетингу для успіху підприємницької діяльності. Теоретичний матеріал структурований відповідно до логіки, з якою учні засвоюють основні поняття, економічні категорії, методи і засоби їх використання у практичній діяльності. Розкрито складові успіху підприємницької діяльності, методи управління та механізм їх реалізації,

організацію процесу фінансування бізнесу, формування стратегії розвитку фірми.

Сучасна освітня парадигма передбачає впровадження цілеспрямованої, самостійної пізнавальної діяльності (самоосвіти) майбутніх фахівців, розвиток їх когнітивних здібностей. Сьогодні в Інтернет мережі існує велика кількість освітніх ресурсів, де розміщено навчальний контент економічного спрямування. В якості додаткового педагогічного інструменту для посилення рівня підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності доцільно використовувати Національну платформу малого та середнього бізнесу (Романська, 2017).

На цій платформі розміщено навчальні матеріали, що можуть бути покладені в основу самоосвіти. Так, освітня платформа містить «Корисний посібник для креативного підприємництва», в якому розкрито методику розробки, тестування і перетворення творчих ідей на реальний бізнес. Цей навчальний посібник допоможе спланувати, побудувати та просувати власний креативний бізнес. На особливу увагу заслуговує курс «Платформа ефективного регулювання PRO» (Стрикун, 2017), яка містить покрокову інструкцію для відкриття власного бізнесу. Крім того, платформа пристосована для інтерактивного діалогу з владою, зокрема містить інтерактивний сервіс, який дозволяє отримати персональну покрокову інструкцію щодо відкриття бізнесу та виконання вимог законодавства. Для користувачів доступні 17 видів бізнесу, а також онлайн інструменти для здійснення аналізу регуляторного впливу, законодавча база України з питань регулювання підприємницької діяльності. Національна платформа малого та середнього бізнесу уможливує ознайомлення з рекомендаціями щодо пошуку зарубіжних бізнес-партнерів, поради щодо залучення потенційного інвестора, рекомендації від успішних підприємців, які можуть допомогти розпочати свою справу. На цій платформі відбувається й активне консультування, де розкриваються питання про податковий контроль суб'єктів господарювання, припинення господарської діяльності, соціальне підприємництво тощо.

Для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності необхідно посилення змістовної та мотиваційної складової шляхом оновлення змісту та форм навчання, поглиблення когнітивних навичок учнів у пізнанні економічних процесів та явищ, формуванні прагнення до особистісного та професійного розвитку.

В основу дослідження було закладено припущення, що рівень сформованості когнітивного компонента підприємницької компетентності майбутніх фахівців залежить від змістовного наповнення навчального процесу та підлягає регулюванню шляхом педагогічного впливу. Під когнітивним компонентом підприємницької компетентності майбутніх фахівців нами розуміється сукупність знань, що розкривають сутність підприємницької діяльності, та важливі аспекти її вияву.

Під час роботи в експериментальних групах були запроваджені певні педагогічні заходи з метою підвищення сформованості когнітивного компонента. Зокрема, в експериментальних групах педагогічний вплив

здійснювався шляхом опанування учасниками матеріалами курсу «Основи інноваційного підприємництва» і навчального контенту Національної платформи малого та середнього бізнесу. За результатами встановлено, що у процесі дослідження спостерігається перерозподіл рівнів сформованості когнітивного компонента підприємницької компетентності майбутніх фахівців у контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах учнів. Динаміка перерозподілу результатів констатувального та формувального етапів дослідження свідчить про позитивний вплив запроваджених заходів (табл. 3). Графічна інтерпретація динаміки змін рівня сформованості когнітивного компонента підприємницької компетентності майбутніх фахівців в контрольних та в експериментальних групах наведена на рис. 1.

Таблиця 3

Оцінка рівня сформованості когнітивного компонента на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні					
		Низький		Середній		Високий	
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ
Констатувальний	КГ	29,36	+0,3	35,30	-0,28	43,34	-0,02
	ЕГ	29,66		35,02		43,32	
Формувальний	КГ	16,59	-9,53	34,17	+1,47	49,24	+8
	ЕГ	7,06		35,64		57,30	

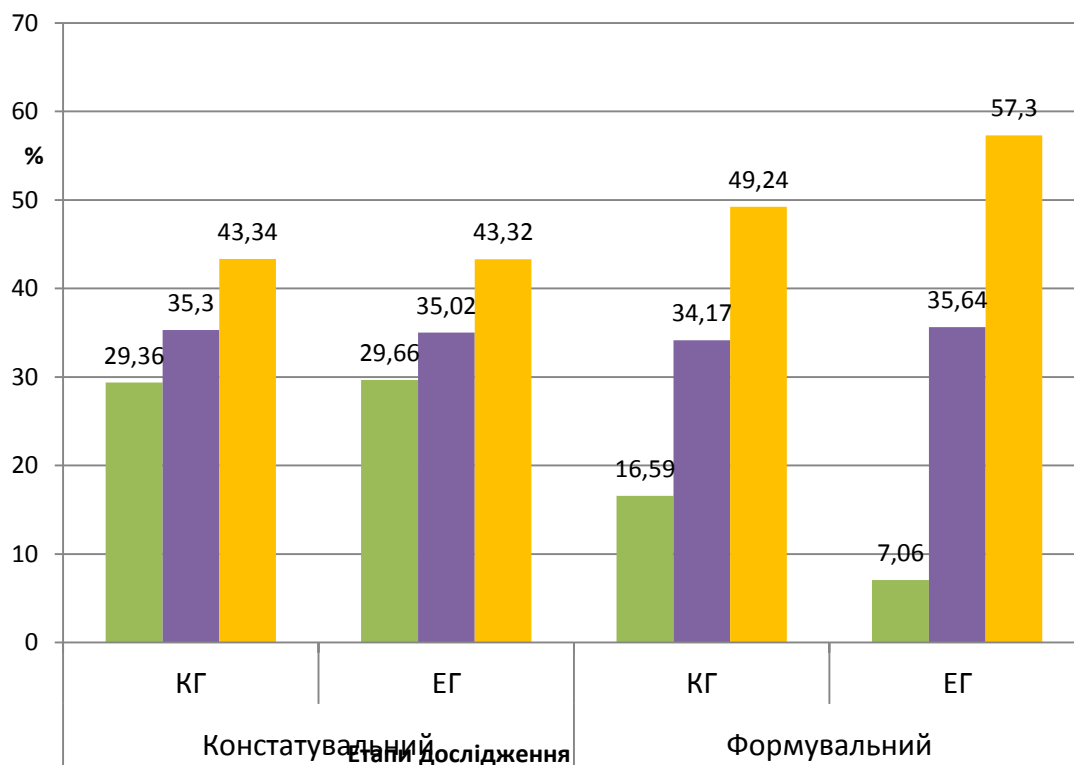

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості когнітивного компонента підприємницької компетентності майбутніх фахівців в контрольних та експериментальних групах

Аналіз результатів дослідження свідчить про позитивну динаміку в експериментальних групах, де спостерігається приріст високого рівня сформованості когнітивного компоненту підприємницької компетентності майбутніх фахівців і, відповідно, зменшення показників низького рівня.

Перспективами подальших досліджень є формування окремих компонентів педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності з урахуванням впровадження в освітній процес запропонованих педагогічних інструментів для підвищення рівня загальної підприємницької компетентності учнів.

Висновки. Передумови економічного зростання країни передбачають створення потужного прошарку підприємців, здатних до генерації та впровадження інновацій, готових до ризику та спроможних до створення прибуткового бізнесу. Основною для формування такої готовності серед учнівської молоді є розробка та впровадження комплексної багатокomпонентної педагогічної системи, спрямованої на посилення підприємницьких компетентностей майбутніх фахівців.

Як свідчать результати опитувань, серед учнів закладів професійної освіти спостерігається достатньо високій рівень мотивації до підприємницької діяльності. Водночас, за результатами експериментальних досліджень встановлено необхідність посилення змістовної складової теоретичної і практичної підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності, розвитку когнітивного компоненту опанування підприємницьких навичок, формування цілісного бачення суті та змісту підприємницької діяльності, розвитку підприємницького мислення майбутніх фахівців.

Список джерел

1. Алексеева, С.В. (2018) Підготовка майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри: теорія і практика: монографія. Міленіум, 484 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727617>
2. Алексеева С.В. Наукові теорії розвитку професійної кар'єри в сучасних концепціях професійної педагогіки // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма«Планер», 2014. – Вип. 38 – С. 100-104.
3. Алексеева, С.В. (2016) Форми та методи он-лайн консультування майбутніх фахівців з розвитку професійної кар'єри. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. (44). Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». С. 194-198. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166116>
4. Alekseeva, S. and Sokhatska, H., 2020. Shaping a cognitive component of entrepreneurial competency during professional training of futures pecialists. *Professional Pedagogics*, 1(20), с. 127-133. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20>.

5. Алексеева, С.В. (2013) Формування готовності учнівської молоді до вибору і реалізації професійної кар'єри: від теорії до практики. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка (5). С. 80-85. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11303>

6. Алексеева, С.В. (2017) Динаміка готовності майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка (13). С. 59-65. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707326>

Formation of a cognitive component of entrepreneurship competence in the process of future professional preparation

**Світлана Алексеева,
Ганна Сохацька**

Abstract

Relevance: the functioning of the economy of Ukraine in the context of gradual integration into the global economic space requires a modern approach to the training of personnel able to meet the modern challenges, effectively solve professional tasks and organize entrepreneurial activity in accordance with market needs.

Aim: analysis of the prerequisites for the formation and identification of prospects for the development of the cognitive component of entrepreneurial competence in the process of training future professionals.

Methods: theoretical: induction and deduction, external and internal analysis, synthesis, generalization; empirical methods of self-evaluation; expert evaluation; pedagogical observation, method of content analysis; sociological: questioning, interviewing, testing; mathematical - statistical: vertical and horizontal analysis, graphoanalytical, statistical analysis and hypothesis testing. Statistical processing of data was performed using Microsoft Excel, SPSS software packages.

Results: The prerequisites of formation and current state of the system of preparation of future specialists for entrepreneurial activity were investigated. The expediency of pedagogical influence on the development of the cognitive component of entrepreneurial competence of future specialists was experimentally tested. Prospects of formation of components of pedagogical system of preparation of future specialists for entrepreneurial activity are determined.

Conclusions: According to the results of experimental studies, the necessity of enhancing the substantive component of theoretical and practical preparation of student youth for entrepreneurial activity, development of cognitive abilities for mastering entrepreneurial skills, formation of a holistic vision of the essence and content of entrepreneurial activity, development of entrepreneurial thinking of the future is established.

Keywords: entrepreneurial activity, entrepreneurial competence, pedagogical system, vocational education, cognitive component.